

ואמר רבא: תלגא — לטורי [השלג מועיל להרים], כפי שנתבאר לעיל.

מטרא רזיא — לאילני [מטר שיורד בחוזק מועיל לאילנות]. כי האילן צריך השקיה במים מרובים, ומטר חזק מימיו מרובים. אבל לתבואה אינו מועיל, אלא מזיק.

מטרא ניהא — לפירי [מטר שיורד בנחת מועיל לפירות]. לתבואת הארץ.

א-ת עורפילא [גשמים דקים], אפילו לפרצידא דתותי קלא [לגרעין שחבוי תחת הקרקע הקשה⁽¹³¹⁾] מזהניא ליה [מועיל לו]. שמתחיל לבצבץ ולעלות מיד.

שואלת הגמרא: מאי עורפילא [מהו לשון "עורפילא"], מדוע גשם דק מכונה בשם זה?

ומבארת הגמרא: "עורפילא" — נוטריקון של "עורו פילי" הוא. והיינו, שמטר זה, מחמת שהוא דק מאוד, סותם⁽¹³²⁾ את סדקי הארץ ["פילי" הם סדקים]⁽¹³³⁾.

ואמר רבא: האי צורבא מרבנן [תלמיד חכם צעיר⁽¹³⁴⁾] דמי לפרצידא דתותי קלא [דומה לגרעין שתחת גוש הקרקע⁽¹³⁵⁾], דכיון דנבט — נבט [כיון שהתחיל לנבוט, ודאי ימשיך ויגדל]. כך תלמיד חכם, כיון שיצא שמו, ודאי הולך וגדל הוא למעלה⁽¹³⁶⁾.

134. אבל תלמיד חכם זקן אינו נקרא "צורבא", אלא "ההוא מרבנן". ו"צורבא" הוא מלשון בישול, כמו "ביעי דצריבן" במסכת ביצה [ז א], שפירש שם רש"י דהיינו שנתבשלו כל צרכן. והיינו תלמיד חכם צעיר, שהבשיל זה עתה.

ורע"א ציין לשו"ת מהר"י ברונא [סימן קב]. וכך מצינו שם: וחילוק יש בין צורבא מרבנן ובין סתם רבנן ותלמיד חכם. דצורבא מרבנן פירושו החשוב שבהם, ולשון צורבא פירושו, שנמר כל צורתו ונתמלא תורה וכו'.

ובספר עין זוכר להחיד"א כתב שהרב סדר יחסין חולק על רש"י, והביא ראיות מהש"ס שנקט לשון צורבא מרבנן על גדולי הדור. והמהרש"א מביא שהערוך מפרש צורבא מרבנן — חוזק תלמיד חכם.

135. כך פירש רש"י. ורבינו חננאל פירש, דהיינו גרעין שתחת האבן. כיון שמתחיל לצמוח, צומח בבת אחת. כך תלמיד חכם צעיר. כיון שמתחיל לצמוח ולגדול, גדל והולך בבת אחת.

136. היינו על פי מה שמצינו במסכת ברכות [סג ב]: אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו

יאמר לו: הוה מועיל כאילו לארץ גשם מטר וכו'. והשלג מכונה "עווז" — מפני שכחו כחמשה גשמים.

131. כך פירש רש"י. ורבינו חננאל [נמצא להלן יט א] פירש, דהיינו זרע תבואה שתחת אבן. כי "קלא" היא אבן, כמו [פסחים סב ב]: שקל קלא פתק ביה.

132. כך הוא הלשון לפנינו ברש"י. היעב"ץ כתב, שנוח יותר לומר "שפותח" סדקי הארץ. ולכאורה היינו משום שאז מבואר לשון "עורו". ולפי הלשון שלפנינו צריך לומר, ש"עורו" הוא מלשון "מעורה", שהוא דיבוק. כמו "מעורה בטרפשיה" [חולין מו א]. עיין פורת יוסף.

133. עוד פירש רש"י, שמגדל ומצמיח את הגרעינים שעומדים בסדקי הארץ.

וברבינו חננאל כתב, דהיינו שהטיפה היורדת בכח [ולא כפירוש רש"י, שפירש שהוא מטר דק], מערערת ומפלחת את הארץ.

ורבינו גרשום פירש, ש"עורו פילי" היינו — התעוררו בקעים. שהגשם הדק נכנס בבקעים, ומוציא תבואה שבהם.

ואמר רבא: האי צורבא מרבנן דרתח⁽¹³⁷⁾ [תלמיד חכם צעיר שכועס], אורייתא הוא דקא מרתחא ליה [התורה היא שגורמת לו לכעוס ולרתוח]. כיון שיש לו רוחב לב ובינה יתירה מתוך תורתו, הוא "לוקח ללב" יותר משאר בני אדם, ולכן הוא כועס]. שנאמר: "הלווא כה דברי כאש נאם ה'". והיינו, שהתורה, שהיא דבריו של הקדוש

ברוך הוא, כאש היא⁽¹³⁸⁾.

והשמיענו רבא, שאם רואים תלמיד חכם שכועס, צריך לדונו לכף זכות, כי התורה היא שמרתחת בו.

ואמר רב אשי: כל תלמיד חכם⁽¹³⁹⁾ שאינו קשה [קפדן] כברזל⁽¹⁴⁰⁾, אינו תלמיד

הרע, שהרי הכעס מקצר ימיו של אדם, ואילו חכם זה – זקן הוא! ובודאי כעסו הוא מחמת התורה שמרתחת בו. אלא אפילו תלמיד חכם צעיר, שאפשר לתלות את כעסו ביצר הרע, מכל מקום אל תאמר כך, אלא – זו התורה שמרתחת בו.

138. הקרן אורה מבאר, שכשם שגבי צמחי האדמה, אם רוצים להסיר ממנה הספיחים והתערוכות ממינים זרים, מציתים אש בכל השדה, ואוכלת את הקוצים, ואחר כך יצמח הזרע או הפרי נקי בלי שום פסולת, כך הוא טבע תורתנו הקדושה, שהיא שורפת ומבערת כל מחשבות רעות והרהורים רעים, ואחר כך תצמח הנפש ותשלח פארות טובים ונקיים בלי שום פסולת. עיין שם.

139. כתב הבן יהודע [ז א], שנראה שלכן נקרא כל חכם בשם "תלמיד חכם", להורות שעיקר שלימות חכמתו היא מכח התלמיד. כפי שמצינו שם: הרבה למדתי מרבתי וכו' ומתלמידי יותר מכולם.

140. רבינו גרשום פירש, דהיינו שתלמיד חכם מידתו שהוא קשה לרצות. ובגבורת ארי כתב, שמשמע שמדובר בענין כעס, שהרי להלן אומר רבינא: "אפילו הכי מבעי ליה לאיניש למילף נפשיה בניחותא, שנאמר והסר כעס מליבך".

עליה. כי אי אפשר לבוא לידי שלמות התורה, רק על ידי שמוסר נפשו עליה כמה פעמים. וזהו הדמיון לזרע, שאי אפשר לחיטה שתצמח מהזרע עד שיכלה וירקב לגמרי. כך אי אפשר לבוא לידי שלמות התורה עד שיכלה גופו קודם, כפי שמצינו שסגולת התורה היא להתיש כח, ואז יבוא להשגת התורה, ויעלה בסולם החכמה, ויצא שמו כשם הגדולים אשר בארץ. עיני שמואל.

והקרן אורה ביאר, שכשם שאותו גרעין המונח תחת אבן, האבן מפריעה לצמיחה רק בהתחלה. אבל אם מצא הצמח פתח לעלות ולצמוח, שוב אין האבן עומד בפניו. כך לב נבון, לא יקשה כי אם התחלת פתיחת שערי לבו, וגלילת האבן הגדולה אשר הושמה על פתחו, ואינה מנחת לכוחות הנפש לעלות ולצמוח. אבל, כאשר יהיה ה' בעזרו, וימצא פתח לצאת ממסגר האבן, אז יקל לו לעלות למעלה מעלה. וזהו שנאמר "כפטיש יפוצץ סלע".

137. הקשה הבן יהודע, למה נקט ענין זה דווקא על צורבא מרבנן, שהוא תלמיד חכם צעיר, ולא בסתם על תלמידי חכמים, בין צעירים ובין זקנים?

ותירץ על פי מה שאמרו חז"ל, שהכעס מקצר ימיו של אדם, כפי שנאמר: קצר ימים ושבע רוגז. וזהו שאומרת הגמרא, שלא מבעיא תלמיד חכם זקן, שודאי שאין כעסו כעס טבעי מיצר

חכם⁽¹⁴¹⁾. שנאמר בהמשך המקרא דלעיל: ומיהם "בוניה"?

אלו תלמידי חכמים, שמקיימין את העולם בתורתם, והרי זה כאילו הם בונים את העולם.

והרי כתוב בפסוק "אשר אבניה ברזל", משמע שצריך החכם להיות קשה כברזל.

אמר רבינא: אפילו הכי, למרות שהתורה גורמת לאדם להיות קפדן וכעסן, מכל מקום מיבעי ליה לאיניש למילף נפשיה בניחותא [על האדם להרגיל עצמו לנהוג בנחת]⁽¹⁴⁴⁾.

"וכפטיש יפצין סלע". הרי שדברי תורה נמשלו כפטיש העשוי מברזל קשה.

אמר ליה רבי אבא לרב אשי: אתון, מהתם מתניתו לה [אתם למדים דבר זה מאותו מקרא, של "כפטיש יפוצץ סלע"].

אבל אנן, מהכא מתנינן לה [אנו, מפסוק זה דלהלן אנו למדים דבר זה]. דכתיב: "אריץ אשר אבניה ברזל"⁽¹⁴²⁾. אל תקרי [אל תקרא את המילה כפי שהיא מופיעה לפנינו בפסוק]: "אבניה", אלא, כדי לדרוש דבר מה מהפסוק, קרא כך: "בוניה"⁽¹⁴³⁾.

וביאר הרמב"ן בפשוטו של מקרא, כי במקום אשר תחשוב ששם אבנים — שם תמצא ברזל. ובישרם, כי בארץ ישראל מחצב נחושת וברזל, שהם צורך גדול ליושבי הארץ.

143. כי לפי פשוטו היה צריך לכתוב "אבניה כברזל", שהרי אין הכוונה לאבנים שהם ברזל, אלא שהם כמו ברזל. לכן דורשת הגמרא: אל תקרי אבניה אלא בוניה. שבוניה הם ברזל. מהרש"א.

144. לא בא רבינא לחלוק על רב אבא ורב אשי, אלא בא לפרש גנות הכעס. אבל לענין להעמיד עצמו על דברי תורה, ודאי צריך התלמיד חכם להיות קשה כברזל. ר"י עמדין.

ובשם היערת דבש מביאים לבאר על פי דברי חובת הלבבות [שער הפרישות פרק ד']: גם אם יהיה בכעס, לא יהיה תוכו כבדו, רק יכעוס לפניו, ולבו בקרבו יהיה רך כקנה. וזהו שאמר רבינא, שאמנם צריך החכם להראות כעס, אבל גם אז, צריך למילף "נפשיה", פנימיות הנפש, בניחותא. שנאמר: והסר כעס מלבך. דהיינו, שלא יגיע הכעס אל הלב.

141. משמע כאן, שדרך תלמיד חכם לכעוס. ואדרבה, אם אינו קשה כברזל, שאינו כועס — אינו תלמיד חכם. והקשה בגבורת ארי, הרי הגמרא אומרת במסכת פסחים [סו א]: כל אדם שכוועס, אם חכם הוא — חכמתו מסתלקת ממנו, והגמרא למדה דבר זה ממשו רבינו. ואם נביא הוא, נבואתו מסתלקת ממנו, ולמדים דבר זה מאלישע. והרי משה ואלישע כעסו לשם שמים, ואף על פי כן אומרת הגמרא שלא עשו כהוגן!

ותירץ, שדברי רב אשי כאן היינו דווקא כשאי אפשר לנהוג באופן אחר, אלא רק על ידי כעס וזריקת מרה. אבל אם יכול לפעול באופן אחר, וכעס, אזי לא עשה כהוגן. עיין שם.

והבן יהודיע מתרץ, כי מה שהגמרא אומרת "כל תלמיד חכם שאינו קשה כברזל", אין הכוונה לענין כעס, אלא לענין מה שאומרת הגמרא במסכת יומא [כב ב]: "כל תלמיד חכם שאינו נוקם ונוטר כנחש — אינו תלמיד חכם". כי ראוי לתלמיד חכם להקפיד על בזיונו. אבל — לא יכעס, כפי שנאמר "והסר כעס מלבך".

142. הפסוק מדבר בשבחיה של ארץ ישראל.

שנאמר: "והסר כעס מלבך וגו'". כלומר, למרות שיש באדם כעס באופן טבעי, עליו לעשות פעולות כדי להסיר את אותה מידה מליבו.

ב. ושאל בן קיש,

ג. ויפתח הגלעדי.

והגמרא מבארת:

אליעזר עבד אברהם, היכן מצינו ששאל שלא כהוגן?

דבתיב כאשר הלך אליעזר לחפש אשה ליצחק, ביקש מהקדוש ברוך הוא: "ה' אלקי אדני אברהם, הקרה נא לפני היום ועשה חסד עם אדני אברהם. הנה אנכי נצב על עין המים ובנות אנשי העיר יוצאות וגו' [לשאוב מים]. והיה הנערה אשר אמר אליה **הטי נא כרך וגו'** אתה הכחת לעבדך ליצחק".

הגמרא מביאה עתה את דברי רבי שמואל בר נחמני, כי בהמשך הענין מתקשר לירידת גשמים.

אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: שלשה⁽¹⁴⁵⁾ **שאלו** [בקשן] מאת הקדוש ברוך הוא בקשה כלשהי, ועשו זאת **שלא כהוגן**. כלומר, לא אמרו את בקשתם באופן הראוי. לא פירטו את בקשתם בצורה כזו שלא תצא מכך תקלה.

לשנים מהם, למרות שלא שאלו כהוגן, **השיבוהו כהוגן** [כלומר, בקשתם נתקבלה באופן הגון וראוי].

ולאחד מהם, כפי ששאל שלא כהוגן, כך **השיבוהו שלא כהוגן**.

היות שענייני וענין שאל — עניין אחד הוא. שניהם הבטיחו בתם שלא כהוגן.

ובתוספות כתבו, שלא הביאה הגמרא כאן את עניינו של כלב, משום שלא נתכוין כלב כפשוטו, אלא כמדרשו. שאמר שמי שיוכל להחזיר את ההלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה, יתן לו את בתו.

עוד כתבו, שנקראת בתו של כלב "עכסה", משום שכל הרואה אותה כועס על אשתו. וזהו ודאי משום צניעות יתירה שראו בה. והיה כלב סומך על זכותה וזכותו. כי אין מזווגין לאשה אלא כפי מעשיה. עיין שם.

והקשה **השפת אמת**, הרי ודאי שסברה זו של "אין מזווגין וכו'" שייכת גם גבי יצחק בן אברהם, ומה אמרה הגמרא שאליעזר שאל שלא

145. בבראשית רבה [פרשה ס'] איתא: ארבעה הן שתבעו שלא כהוגן וכו'. ואלו הן: אליעזר עבד אברהם, כלב, שאל, יפתח. שאף כלב שאל שלא כהוגן. שאמר: אשר יכה את קרית ספר ולכדה, ונתתי לו את עכסה בתי לאשה.

ופירש רש"י, שלא החשיבו את כלב כאן, משום שלא נתכוין כלב כשאמר "אשר יכה את קרית ספר ולכדה" כפשוטו, אלא היינו שיחזיר על ידי פלפולו את ההלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה [כפי שמובא בגמרא במסכת תמורה טז א], ואם כן, אין לחוש שיהא זה עבד או ממזר, שהרי אין שכינה שורה אלא על גבור ועשיר וחכם ועניו, כדאיתא במסכת נדרים [לח א].

ורבינו חננאל כתב, שלא נמנה כאן כלב,

והיינו, שביקש אליעזר מאת הקדוש ברוך הוא, שיתן לו אות בכך, שהנערה שתשקה אותו ואת גמליו, היא האשה המיועדת ליצחק.

ובקשה זו היתה שלא כהוגן. כי אליעזר אמר בסתם, שכל נערה שתבוא ותשקה אותו ואת גמליו, היא בת הזוג המיועדת ליצחק. יכול, האם יתכן, שאפילו אם היא חיגרת [צולעת], ואפילו אם היא סומא [עיוורת]?! (146) הרי לפי דבריו ובקשתו, היתה עלולה לבוא נערה בעלת מום, והוא לא היה שם לב לכך (147), ולוקח אותה ליצחק!

אלא שמכל מקום השיבו מן השמים כהוגן,

ונזדמנה לו רבקה, שהיתה מושלמת גם כגופה וגם במידותיה.

ממשיכה הגמרא ומבארת:

שאל בן קיש, היכן מצינו ששאל שלא כהוגן?

דכתיב כאשר יצא גלית הפלשתי לחרף מערכות ישראל, שהכריזו בשם המלך שאל: "והיה האיש אשר יכנו [אשר יהרוג את גלית], יעשרנו המלך עשר גדול, ואת בתו יתן לו".

והכרזה זו של המלך היתה שלא כהוגן, שלא

כהוגן? ועיין שם שהאריך בענין.

146. הקשו התוספות, למה לא הקשתה הגמרא גם גבי אליעזר "יכול אפילו ממזרת או שפחה" כפי שהקשתה גבי שאל?

ותירצו בשם רש"י, דהיינו משום שגבי אליעזר לא שייך ממזרת, שהרי עדיין לא ניתנה תורה. ועוד, שגבי אשה אין מדקדקין אלא ליופי.

ועיין בגבורת ארי שתמה, הרי הגמרא במסכת יבמות [ק א] אומרת שהזהיר הקדוש ברוך הוא לאברהם שלא ישא כנענית ושפחה, כדי שלא יהא זרעו הולך אחריה, ומסתבר שהזהיר אזהרה זו אף לזרעו, אם כן, שייך חשש "יכול אפילו נכרית ואפילו שפחה" גבי אליעזר! ועל התירוץ השני של התוספות תמה, וכי אפשר לומר שהאבות הקפידו רק על יופי, ולא חששו לאשה האסורה להם?

וכתב ליישב קושיית התוספות, שהרי אברהם אמר לאליעזר מתחילה [כד לח]: "אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי ולקחת אשה לבני". והיינו, ששלחו לקחת אשה לבנו דווקא ממשפחתו. אם כן, התנאי שעשה אליעזר "והיה

הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך" — שייך דווקא במשפחתו של אברהם, ובמשפחתו לא היו שפחות. ואם תהיה נכרית — אפשר לגיירה. אבל החשש שמא תהיה חיגרת או סומא — שייך גם במשפחתו של אברהם.

ועיין במהרש"א מה שכתב ביישוב קושיית התוספות.

147. הקשו התוספות, למה היתה שאלתו של אליעזר שלא כהוגן, והרי הוא שאל "והיה הנערה אשר אומר אליה הטי נא כדך", ואם הוא יראה שהיא חיגרת או סומא, לא יאמר לה כך! ותירצו, שהרי יתכן שהוא לא ישים לב למום שבה. כגון שיש לה רגל עץ, או שלמרות שהיא סומא — יש לה עיניים יפות.

ועיין במהרש"א שכתב בתוך דבריו שלא סמך אליעזר על הניחוש לבד, ולא נתן הצמידים על ידיה עד ששאלה "בת מי את", וענתה לו שהיא ממשפחת אברהם. ואף שבסדר הדברים בתורה קודם נתן הצמידים ואחר כך שאלה, אין מוקדם ומאוחר בתורה. וכתב שכן מוכח בסיפורו של אליעזר, שאמר להיפך. אמנם עיין

ברוך הוא!?

ואכן השיבו מן השמים שלא כהוגן, ונזדמנה לו בתו [שהיא יצאה מפתח ביתו ראשונה, כאשר שב מהמלחמה] (149).

והיינו דקאמר להו נביא לישראל [וזהו שאמר הנביא לישראל]: "הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם" (150). שטען הנביא, הרי פנחס (151) היה שם, בגלעד, והיה יכול להתיר את נדרו של יפתח [אלא שיפתח לא רצה ללכת אל פנחס מחמת גסות רוחו. כי אמר: אני שופט ונגיד, ואלך אליו? ראוי יותר שהוא יבוא אלי! ומנגד, פנחס לא רצה ללכת אל יפתח, כי אמר: אני נביא, ואלך אצלו? ושניהם נענשו על כך] (152). מוכח שלא היה חפץ ה' בכך, שיעלה יפתח את

פירט דבריו. כי יכול אפילו יהיה אותו אדם עבד, אפילו אפילו יהיה אותו אדם ממזר, יתן לו המלך את בתו לאשה!?

ומכל מקום השיבו אותו מן השמים כהוגן, ונזדמנן לו דוד [שהוא הכה את גלית], והוא אכן נשא את מיכל בת שאול לאשה.

יפתח הגלעדי, היכן מצינו ששאל שלא כהוגן?

דכתיב כאשר יצא יפתח בראש בני ישראל להלחם בבני עמון, שנדר נדר ואמר: "והיה היוצא אשר יצא מדלתי ביתי וגו' והיה לה' והעליתיהו עולה". ושאלה זו היתה שלא כהוגן, כי יכול שאפילו אם יצא דבר טמא (148) מפתח ביתו, יעלהו עולה לקדוש

מארץ מרחקים וגו' הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם, כי מדוע לא עלתה ארוכת בת עמי". הרי שהמקרא מדבר בענין זעקת ישראל בגלותם. והנביא שואל: "הצרי אין בגלעד"? מדוע לא נרפאת בת עמי, וכי אין בידם תורה ומצוות, וכי אין להם חכמים להורותם הדרך? ומדוע אם כן לא החזירום למוטב לבטל הגזירה?! וצריך להבין מה ענין מקרא זה לכאן. ועיין בשו"ת חתם סופר [קובץ תשובות סימן מ', ד"ה פמליא].

151. במדרש מצינו, שהיה זה פנחס בן אלעזר, שהיה באותו דור.

152. כך הביאו כאן רש"י ותוספות. יפתח נענש שנפלו איבריו קודם שמת, ופנחס נענש, כדכתיב "לפני היה ה' עמו", משמע שלבסוף — לא. והוא ממדרש רבה בפרשת חיי שרה [פרשה ס] ובסוף פרשת בחקתי. עיין שם.

ברש"י על התורה שכתב, שבאמת עשה להיפך, אלא שינה בספורו כדי שלא יתמהו עליו וישאלוהו איך נתן הצמידים לפני ששאל.

148. רש"י כתב: כלב או חזיר. והקשה המהרש"א, למה לא אמרה הגמרא: יכול אפילו בתו ושאר כל אדם, שזהו שלא כהוגן, שהרי כך אכן השיבוהו שלא כהוגן! ועיין שם מה שתיריך.

149. הטעם שהשיבוהו שלא כהוגן, כתב העיין יעקב בשם הכלי יקר: לפי שנדרו של יפתח היה להשי"ת, והנודר לאביר יעקב — צריך לדקדק בדבריו, כי אינו רשאי לדבר בשל גבוה "והיה היוצא וגו' והעליתיהו עולה", שהוא לשון כללי, ואפילו אם יהיה זה כלב. לכן נענש שנענה שלא כהוגן. מה שאין כן אליעזר ושאול, שאף ששאלו שלא כהוגן, היתה שאלתם לבשר ודם, ולכן נענו כהוגן.

150. לשון המקרא: "הנה קול שועת בת עמי

בתו לעולה (153).

וכתיב בנבואת ירמיהו: "כה אמר ה' וגו' הנני מביא רעה על המקום הזה וגו' יען אשר עזבני וגו' ובנו את במות הבעל לשרף את בניהם באש עלות לבעל אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי".

והיינו, שכך אמר הנביא לישראל כשראה שהיו מקריבים את בניהם לבעל: (154)

אל תאמרו, הלא ציוה הקדוש ברוך הוא כן למישע מלך מואב, וליפתח, ולאברהם, להעלות לו את בניהם עולה! אין הדבר כן!

"אשר לא צויתי" (155), זה בנו של מישע מלך מואב, שהעלהו אביו לעולה.

שנאמר כאשר נלחמו ישראל במואב: "וירא מלך מואב כי חזק ממנו המלחמה וגו' ויקח את בנו הבכור אשר ימלך תחתיו ויעלהו עלה". ולשם שמים נתכוין (156), שסבור היה לרצות בכך את הקדוש ברוך הוא. ואמר הנביא, שלא ציוה הקדוש ברוך הוא כן.

"ולא דברתי", זו בתו של יפתח, שהעלה יפתח את בתו לעולה [כפי שנתבאר לעיל]. ולא דבר הקדוש ברוך הוא כן, שהרי מצינו שהזכירו את פנחס ויפתח לגנאי על שלא התירו את הנדר (157).

"ולא עלתה על לבי", זה יצחק בן אברהם, שלא עלה על לב הקדוש ברוך הוא שיקריב אברהם את יצחק, אלא רק לנסותו נתכוין (158).

153. ועיין במפרשים שם [שופטים יא]. יש שפירשו שאכן העלה אותה עולה. ויש שפירשו שהזירה מבני אדם, והיתה יושבת פרושה, ועוסקת בעבודת ה'.

154. כך מצינו במדרש [מואב באוצר המדרשים]: כשראה ירמיה את אנשי דורו ששוחטין את בניהם ומעלין להם על גבי המזבח, היה מוחה בידן. והיו אומרים לו: והלא יפתח העלה בתו על גבי במה, והלא מישע מלך מואב העלה בנו על החומה, ולמדנו מאברהם שעקד בנו על גבי המזבח! משיבה רוח הקודש ואומרת: הלא זה אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי. אשר לא צויתי — ליפתח. ולא דברתי — למישע. ולא עלתה על לבי — שאברהם מעלה לי בנו לעולה על גבי המזבח.

155. נקט לשון "אשר לא צויתי", שלא תאמר שמישע טעה בציווי שציוה הקדוש ברוך הוא לאברהם תחילה, וחשב שיש רשות לכך. אלא

אומר הקדוש ברוך הוא שבאמת לא ציוה לבני נח כזאת, ואין למישע ללמוד על מינו שהם בני נח. בן יהודיע.

156. באמת יש שתי דעות בגמרא במסכת סנהדרין [לט א] בענין זה. יש אומרים שעשה לשם שמים, ויש אומרים שעשה לשם עבודה זרה. וסוגייתנו סוברת כמי שאומר שעשה לשם שמים.

157. נקט לשון "לא דברתי", כי הקב"ה דיבר בפרשת נדרים דברים דברים שיהיה מובן מהם שאין להקריב נפשות, שנאמר "איש כי ידור נדר לה'". ומילת "נדר" יתירה. אלא הכוונה שידור נדר המצוי אצל בני אדם לידור בו, ולא נפשות, שאין זה מצוי. בן יהודיע.

158. עיין מה שהאריך רש"י כאן. ובפירושו החומש [כב יב] כתב: אמר לו הקב"ה: לא אחלל בריתי, ומוצא שפתי לא אשנה. כשאמרתי

שלא ישכחנה.

אמר לה הקדוש ברוך הוא: בתי, את שואלת שאהיה לך כחותם על הלב ועל הזרוע, והלב והזרוע הם דבר שפעמים נראה וגלוי, ופעמים אינו נראה [שהרי פעמים שהלב והזרוע מכוסים בכגד], ולכן עדיין יש חשש שכחה בדבר.

אבל אני אעשה לך דבר שנראה לעולם, שנאמר: "הן על כפים חקתיך", שחקק הקדוש ברוך הוא את זכר ישראל על כפו [שכף היד גלויה תמיד (163)].

שנינו במשנתנו: אין שואלין את הגשמים בר.

סברוה [סברו יושבי בית המדרש], שמה שהוזכרה במשנה שאלה של גשמים: "אין שואלין את הגשמים אלא סמוך לגשמים", ומה שהוזכרה במשנה הזכרה של גשמים: "מאימתי מזכירין גבורות גשמים וכו'", חדא מילתא היא [ענין אחד הם]. והכוונה היא להזכרת הגשמים, שאומרים בתפילה "מוריד הגשם".

השמש על הארץ ויראהו, כך הרודף לדעת את ה' — נכון ובטוח שימצאהו.

161. "בתי" הוא כינוי חיבה. כפי שמצינו במגילת רות, שאמר בועז לרות "ברוכה את לה' בתי". וכן בעוד מקומות רבים.

162. המצודת דוד ביאר: כלומר, לא תיפסק אהבתי מהם, כמו שאין הטל נעצר לעולם.

163. עוד פירש רש"י בשם רבו, ש"על כפים" היינו על השמים, צורת אדם שהוא בכסא. כמו "נשא לבבנו אל כפים".

אמר רבי ברכיה: אף גבי כנסת ישראל (159) מצינו ששאלה שלא כהוגן, ומכל מקום הקדוש ברוך הוא השיבה כהוגן.

שנאמר, שאמרה ובקשה כנסת ישראל: "ונדעה נרדפה לדעת את ה' כשחר נכון מצאו ויבוא כגשם לנו" (160).

אמר לה הקדוש ברוך הוא לכנסת ישראל: בתי (161), את שואלת שתדעי את ה', ויבוא לך, כגשם, שהוא דבר שפעמים מתבקש [לפעמים הוא רצוי], ופעמים אינו מתבקש. שהרי גשם בקיץ סימן קללה הוא.

אבל אני אעשה יותר ממה שאת מבקשת, ואהיה לך כדבר המתבקש ונצרך לעולם [תמיד]. שנאמר: "אהיה כטל לישראל", שהטל הוא דבר המתבקש לעולם [כפי שאמרנו לעיל, שלעולם אינו נעצר] (162).

ועוד שאלה כנסת ישראל שלא כהוגן. אמרה לפניו: רבונו של עולם "שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך". והיינו, שבקשה כנסת ישראל שתהא לקדוש ברוך הוא כחותם [כמו חותמת] על הלב והזרוע, כדי

לך קח מוצא שפתי לא אשנה. לא אמרתי לך שחטו, אלא העלהו. אסקתיה — אחתיה [ציויתי לך רק להעלותו. ועתה שהעלית אותו על המזבח — הורידהו]. וכתב השפת אמת, שאפשר שמדרשים חלוקים הם. עיין שם.

159. כנסת ישראל הוא כינוי לכלל עם ישראל.

160. פירש רש"י שם [הושע ו ג], דהיינו, כשם שהגשם הוא חיים לעולם, כך יבוא הקדוש ברוך הוא להורות לנו חיים. עיין שם.

והמצודת דוד פירש שם, כמו שכאשר רואה אדם את תחילת אור הבוקר, בטוח הוא שיצא

המשנה, ששינינו "אין שואלין את הגשמים ד-ב
אלא סמוך לגשמים" – דווקא דברי רבי
יהושע היא, דאמר משעת הנחתו?

**אמר רבא: אפילו תימא שהדברים כשיטת
רבי אליעזר. כי שאלה להוד, והזכרה להוד.**

שנינו במשנתנו: **רבי יהודה אומר העובר
לפני התיבה כו'** [ביום טוב האחרון של חג,
האחרון מזכיר, הראשון אינו מזכיר. ביום
טוב הראשון של פסח, הראשון מזכיר,
האחרון אינו מזכיר].

ורמינהו [ישנה על כך קושיה מברייתא, שכך
שנינו שם]: **עד מתי שואלין את הגשמים
בסוף ימות הגשמים?**

רבי יהודה אומר: עד שיעבור חג הפסח.

רבי מאיר אומר: עד שיעבור כל חודש ניסן.

הרי לנו, שדעת רבי יהודה, ששואלין את
הגשמים עד סוף חג הפסח. והרי במשנתנו
שנינו, שדעת רבי יהודה היא, שמזכירין את
הגשמים רק עד יום טוב ראשון של פסח!

**אמר רב חסדא: לא קשיא. כאן, מה ששנינו
"עד שיעבור הפסח" או "עד שיעבור ניסן",
היינו לשאול את הגשמים. כפי ששנינו שם:**

אחרון. אבל רבי יהושע המוזכר בברייתא סובר
מלילי יום טוב אחרון, כפי שכתבו התוספות
לעיל [ב, ב, ד"ה משעת].

והגבורת ארי כתב, משום שמיני עצרת הוא
זמן גשמים, על כרחך ש"סמוך לגשמים" –
היינו יום השביעי.

165. כך כתב כאן רש"י. אמנם יש מפרשים

אם כן, **מאן תנא**, מיהו התנא שסובר
שמזכירין את הגשמים רק סמוך לעונתן, ולא
קודם לכן?

**אמר רבא: רבי יהושע היא, דאמר
שמתחילין להזכיר את הגשמים משעת
הנחתו של הלולב**¹⁶⁴. דהיינו, מיום שמיני
עצרת¹⁶⁵. וזהו "סמוך לגשמים", כי מסוף
החג ואלך הוא הזמן הראוי לירידת
הגשמים.

אמר ליה אביי: אפילו תימא [אתה יכול
אפילו לומר] שהתנא של משנתנו, **רבי
אליעזר** הוא, הסובר שמזכירין את הגשמים
מיום טוב ראשון של חג.

כי אפשר לומר ששאלה והזכרה אינם ענין
אחד, אלא שאלה היא ענין להוד, בפני
עצמו, שמבקשים "ותן טל ומטר". ואין זו
הזכרת הגשמים שנחלקו בה רבי אליעזר
ורבי יהושע. ואכן שואלין את הגשמים רק
סמוך לגשמים, מיום שמיני עצרת.

והזכרה היא ענין להוד, שאומרים "מוריד
הגשם", ומזכירין את הגשמים כבר מיום
טוב ראשון של חג.

ואיכא דאמרי [ויש שאומרים] מימרא זו כך:
לימא [האם צריך לומר] שהסיפא של

164. תמה רע"א, למה נקטה הגמרא את רבי
יהושע שהובא בברייתא, שאומר משעת הנחתו,
ולא נקטה את דברי רבי יהושע במשנתנו, שאמר
שמזכירין מיום טוב האחרון? והביא שבספר
המכריע הגיה, וכתב שצריך לומר בסתם: "מני
– רבי יהושע היא".

והרש"ש כתב, שרבי יהושע המוזכר
במשנתנו סובר שמזכירים מיוצר של יום טוב